SZEGÉNYEK MINDIG LESZNEK KÖZTETEK…

LAKNER ZOLTÁN LEHEL

Absztrakt

A tanulmány fölidézi Árpád-házi Szent Erzsébet alakját, aki a legismertebb magyar asszonyként rendkívüli és máig tartó hatással volt a szegénység elleni küzdelemre az egész világon. Visszatekint a rendszerváltozás idején megújult magyar szociálpolitika gyakorlatára és eredményeire, valamint a változásokat, a szociális innovációkat és a szociális törvénykezést szakmailag előkészítő Szociális Válságkezelő Programok Irodájára.

Áttekinti a szegénységgel kapcsolatos magyarországi trendeket és folyamatokat, és részletes elemzést ad róluk, melynek alapján megállapítható, hogy 2012 óta töretlen dinamikával csökkennek hazánkban az egyenlőtlenségek és a szegénység.

Kulcsszavak: Árpád-házi Szent Erzsébet, szegénység, egyenlőtlenség, társadalmi kirekesztődés, Szociális Válságkezelő Programok Irodája, szociális innovációk, szociális törvénykezés

A bot

Zavarba ejtő, sőt a tehetetlenség érzését súlyosbító szavak ezek a Megváltótól. Lehet – mi több, biztosak is lehetünk benne –, hogy inkább feladatkijelölő felelősséggel hangzottak el; azaz folytonosan arra figyelmeztetnek: van és lesz még rengeteg feladat és munka az emberi nyomorúságot el nem tűrőknek. A megértés, a befogadó szolidaritás, a nehezen élők élethelyzetének javítását célzó segítői munka, úgy tűnik tehát, örök feladat.

A rossz életkörülményeket és az egyenlőtlen viszonyokat azonban a történelmi időkben gyakran tartották sorsszerűnek, eleve elrendelt állapotnak, amellyel úgysem érdemes szembeszállni, mert nincs és nem is lehetséges belőle kiút. A „segítés ösztöne" mégis rendre munkára, cselekvésre késztet és késztetett sokakat, kiknek igyekezetét csodálattal, de nemegyszer „a dolgok megszokott rendjétől való eltérésként", szinte devianciaként értelmezték az emberek. Különleges, tiszteletre méltó szentként ugyan elfogadták őket, s ma is tisztelik akár, de erőfeszítéseiktől nem remélték a kialakult rend megváltoztatását. Más esetekben még ezt a tiszteletet sem kapták meg a másik sorsáért felelősséget viselő, elkötelezett emberek, sőt gyakran gúnyolódás vagy gyanúsítgatások áldozatai lettek.

A mi Szent Erzsébetünknek is ez a – mondjuk ki – kegyetlen kegyelem jutott osztályrészül, mármint az, hogy bátorítás és együttérzés helyett sanda pillantások és ellenséges, lenéző tekintetek, kárhoztató szavak és akadályoztatás ellenében kellett önként vállalt segítőhivatását kiteljesítenie. Tudta, hogy az elesettek iránt érzett szánalom nem elegendő; kitartó szeretet, olykor cselhez folyamodó állhatatosság, cselekvés is kellett ahhoz, hogy támogatása eljuthasson a szegényekhez.

A közelmúltban Istenben megboldogult Ambrózia nővér – polgári nevén Balázs Irma –, az utolsó Szent Erzsébet-nővérek egyike, Árpád-házi Szent Erzsébet botjának az őre adott választ értetlenkedő kérdésemre, amikor megmutatta nekem azt a bizonyos, igen kevesek által ismert, üvegezett, fekvő barokkos szekrénykébe zárt botot, melyet ma a Magyar Máltai Szeretetszolgálat Fő utcai templomában őriznek a sekrestyében.

– Mi szüksége volt egyáltalán egy királylánynak botra, s mi az a fémgyűrű a felső részén? – kérdeztem.

– Nem volt kivilágított, szépen elegyengetett sétány azon a várhegyen, hát persze hogy elkelt ott egy jókora bot. Az a gyűrű pedig arra való, hogy szét lehessen csavarozni a botot, s belerejtve a krajcárokat ki lehessen csempészni a szegényeknek szánt adományt.

Szent leleményesség! – gondoltam örvendezve. Lám, a jó szándék megtalálja a maga útját-módját a rászorulókhoz.

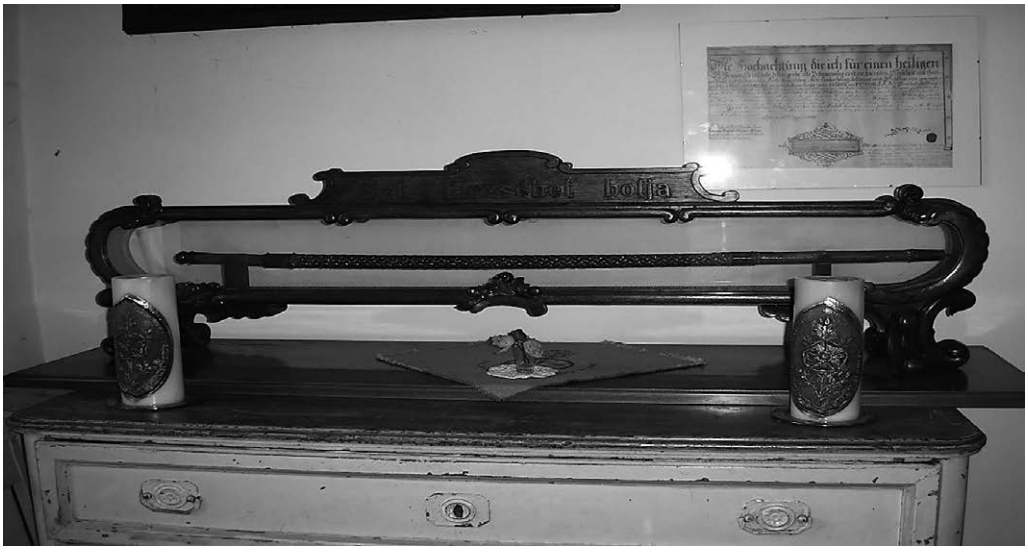

1. kép: Árpád-házi Szent Erzsébet botja az őrzési helyén.
A háttérben az eredetiséget igazoló 18. századi okirat

Nos, ebből a bottal furfangos, életében sokszor megalázott Árpád-házi királylányból lett aztán a világ legismertebb magyar asszonya, aki szegénység dolgában a mai napig a legnagyobb hatást gyakorolja a keresztény világban. Az ő nevében és szellemében világszerte működnek iskolák, templomok, szegénygondozó házak és mozgalmak Amerikától Dél-Afrikáig, Skandináviától Új-Zélandig, s persze itthon és az egész Kárpát-medencében.

Látjuk, nemegyszer a hatalom vagy az érzéketlen többség akarata ellenére kell a szegények felé fordulni, de akkor legalább leleményességgel is akár.

A modern világ azonban már nem bízza a karitatív szeretetre az emberek élethelyzetének alakítását. Tanulni, okulni azonban, s az emberi együttérzést edzésben, munkában, gyakorlatban tartani, példát mutatni, minden ember sorsa iránt felelősséget tanúsítani mégiscsak a személyes odaadás mintázataival lehet.

Ma szociológusok és a statisztika, no meg a szociális szakma képviselői, politikusok és közéleti emberek, önkormányzati és nemzeti szintű állami rendszerek alakítják a szegénység elleni küzdelmet, vagy éppenséggel hanyagolják el, hárítgatják el ennek felelősségét. Kemény szociológiai adatokkal dolgoznak, s ha a költségvetéseknek vannak elegendő forrásaik, s a szándék, az akarat, urambocsá! a tudás is megvan hozzá, nos, akkor esetleg történik valami lényeges és fontos ebben az ügyben.

Az egyház más fogalmakkal dolgozik: szemében a szegények nem a grafikonok és táblázatok számaiban mérettetnek meg, hanem valami egészen másban.

A katolikus szegénységfogalom így hangzik: szegények azok, akik el vannak zárva attól, hogy szabadságban, biztonságban és méltóságban élvezzék a föld javait. Mennyire más dimenzió ez! A lényeg ebben a három szóban van: szabadság, biztonság és méltóság. Mert méltatlan a teremtett világ emberéhez a szabadság és a biztonság hiánya, és méltatlan bizony a nyomorúság is. Az nem lehet Istentől való. Hiszen gazdag világot kaptunk jó sáfárkodásra. A társadalom szervezése azonban az emberi szövetkezésre, a hatalomra bízatott, s ha az nem a jó, a közjó előmozdítására, biztosítására használja erejét, akkor a szabadság lehetősége, szociális biztonsággá való kiteljesedése is csak töredék vagy önmaga paródiája lehet.

Vannak idők persze, amikor szólni sem lehet. Ilyen volt a baloldali, szocialista diktatúra több évtizede, amikor fenyegetés, eltiltás, elzárás sújtotta a felhorkanókat, a látó és érző embereket. A szegények pedig ott voltak az utcákon, házakban, lépcsőházak, erdők zugaiban, mindenütt, ahol elhagyottan, magukra vetetten éltek sokan. Több millió szótlan és sóvár ember, aki várta a megszabadulást, a jobb időket. A változás megérkezett, jött a szabadság, csak a jólét váratott tovább magára.

Artes omnes perdocet paupertas

A szegénység mindenre megtanít. Így szólott egykoron a jó Plautus, a szegény ember alkalmazkodó, túlélő leleményességére utalva. 1990-et írtunk, mikor megérkezett az oly régóta várt szabadság. Jött tehát, de velünk maradt s láthatóvá vált a szegénység. Küszködött az ország a kegyetlenül sok és terhes hagyatékkal, de számos új lehetőséggel, reménnyel is. Kinyílt ugyan az égbolt, de a bajok csőstül szakadtak ránk. A szegénység évtizedek óta feltorlódott és eltakart viszonyai ott tobzódtak a százezernyi társbérletes lakásban, ránk zúduló munkanélküliségben, zavarban, pénztelenségben, széthordott téeszföldek elherdálásában, az ugaron hagyott földekben, lerabolt, magánosított ipari üzemeinkben és a legszörnyűbb nemzeti tömegszerencsétlenségben, a hajléktalanságban. Na, ezekhez kellett a szegény ember leleményessége!

A Parlament

Az Országgyűlés jogalkotó munkája egyik csúcseredményeként a nemzeti Alaptörvényben fogalmazza meg államcélként a szociális biztonság megteremtését és védelmét, morális, jogi és gyakorlati feladatokat róva a közjóért elsődlegesen felelős államra. Az Alaptörvény XIX. cikkének (1) bekezdése szerint Magyarország törekszik a szociális biztonságra, az ellátást pedig a törvényben meghatározottak szerint nyújtja. A XXII. cikk (1) bekezdése konkrétabban fogalmaz: „Magyarország törekszik arra, hogy az emberhez méltó lakhatás feltételeit és a közszolgáltatásokhoz való hozzáférést mindenki számára biztosítsa." Ezzel a magyar törvényhozás és szociálpolitika történetében először születik alkotmányos szintű rendelkezés, illetve elköteleződés a polgárok szociális viszonyainak védelmében. Megteremtődnek tehát a nyomorúsággal való aktív szembenézés jogi feltételei, s nincs is más hátra, mint hogy cselekedni kell.

A nép

1990 után a szociálpolitika és a szociális ellátások kínálati és keresleti oldala is rendszerváltó folyamatokat élt át, azonban a szocializmus éveiben mégoly alacsonyan, de mégiscsak stabilan működő szociális kiegyenlítő – inkább csak akadozva mérséklő – struktúrák elvesztése miatt a lakosság túlnyomó többségének a bizonytalanság, a kár és a veszteség, a biztonság elvesztése lett a társadalmi alapélménye. A társadalom szerkezetében ugyanakkor radikális és gyors, a széthúzódás irányába mutató változások következtek be. Az elszabaduló egyenlőtlenségek rossz társadalmi közérzetet eredményeztek, ami fájó élmény volt, mert míg egyes lakossági csoportok jövedelempozíciója látványos gyorsasággal emelkedett, a többségnek a szociális bizonytalanság és a megélhetési nehézségek nyomasztó terhe jutott.

Mindazonáltal az emberek igyekeztek átrendezni az életüket, megpróbáltak talpon maradni, alkalmazkodni az új világ új feltételeihez, a jövedelemszerzés ugyancsak új stratégiáihoz.

A rossz hangulatot tetézte, hogy a szerkezetváltással és piaci átalakulással, egyben piacvesztéssel járó gazdasági visszaesés következtében akkor csökkentek le radikálisan az állam rendelkezésére álló bevételek, amikor a lakossági szükségletek legalább ugyanilyen radikális mértékben fölerősödtek. A lakossági elvárások az állammal szemben egyfajta „szocialista szokásrend" szerint tovább működtek, sőt növekedtek, anélkül hogy ehhez az állam képessége – legalábbis kezdetben – megmaradt volna. A jövedelemegyenlőtlenségek és a szegénység gyors növekedése fokozta a jóléti szolgáltatások iránti keresletet, de a bruttó hazai termék visszaesése ellenére támogató rendszerünk megőrizte a jogosultságok többségét, sőt új ellátások bevezetésére is sor került.[1] A társadalombiztosítási kiadások sem csökkentek, sőt komoly erőfeszítések történtek a családtámogatások kiterjesztésére, új ellátások bevezetésére is.[2]

Intézmények, innovációk

Az intézményes válaszok, szociális innovációk és tűzoltási kísérletek elsődleges központjává, a szociálpolitikai rendszerváltás szakmai és politikai motorjává az első szabad kormány által fölállított Szociális Válságkezelő Programok Irodája lett, amely a Népjóléti Minisztérium igazgatási rendjébe tagoltan, de vezetőjében kormánybiztosi felhatalmazással kezdte meg a működését mindjárt 1990 őszén.

Ennek az Európában is előzmények nélküli, kis létszámú, de viszonylag erős felhatalmazású irodának a létrehozása egyedülálló „gyors reagálású" lehetőségeket teremtett Magyarországon a régóta nem látott szociális katasztrófák kezelésére.

A szociális válságkezelés első beavatkozási célterülete a hajléktalanság lett, amelynek kezelése kezdetben csak tűzoltásjellegű lehetett, viszont ez volt az az új, egész ellátási rendszert létrehozó terület, amely a legtöbb eredményt tudta a lehető legrövidebb idő alatt felmutatni. Két év alatt gyakorlatilag kiépült a hajléktalanellátás teljes intézményi hálózata, a kutatási és módszertani hátteret biztosító intézet létrehozásától a többszintű ellátás és a finanszírozási, jogszabályi környezet megteremtéséig. A szociális védelemnek ez volt az az ága, amely elsőnek tudta aktivizálni az egyházi és a civil segítőket is, sikeresen integrálva őket az ellátás országos rendszerébe.[3] A „semmiből" néhány hónap alatt kiépített, többszintű és komplex ellátóhálózat[4] – bár már megérett a frissítésre – máig működőképesen szolgálja a hajléktalan emberek ellátását.

1 – Erre jó példa a munkanélküliek jövedelempótló támogatásának bevezetése.

2 – A családi típusú adózás kiterjesztése vagy az úgynevezett főállású anyaság ma is fennálló intézménye, a gyet.

3 – Közülük is máig kiemelkedik jelentőségében a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, amely hálózatalkotóként a szegények támogatásával összekötő és kiegészítő kapoccsá vált az állami segítő rendszerek és az ellátásra szoruló, sajátos helyzetű és szükségletű emberek között.

4 – Hozzá kell tenni, hogy a magyarországihoz hasonló, országos hálózatba szervezett, hajléktalanokat ellátó rendszert sehol nem találni azóta sem Európában.

A szociális válságkezelés másik beavatkozási területe a kistérségi szintű szociális védelem megerősítése volt vidéki kistelepülési, mezőgazdasági környezetben. Az országos kiterjesztésű program a helyi védelmi rendszerek megerősítésének és a kialakult helyzetre válaszolni képes, ugyancsak előzmény nélküli, új szolgálatok elterjesztésének jegyében zajlott. Ezekben a depressziós, kiterjedt munkanélküliséggel sújtott, de jó mezőgazdasági adottságú körzetekben születtek meg a kistelepülési közellátási hiányokat pótló, Európában ma már a legjobb gyakorlatok között számontartott falu- és tanyagondnoki szolgálatok, a szociális földprogramok, valamint számos egyedi esetkezelést segítő megoldás, mint a foglalkoztatással összekötött helyi gazdaságfejlesztés összekapcsolása a helyi termék-előállítással és a közellátással. A tizenegy megyében több mint százhatvan települést érintő kistérségi felzárkóztató programok elsődleges célja a helyi szociális szolgáltatási rendszer infrastruktúrájának és a kistelepülések szociális teherbíró és védelmi képességének a megerősítése, az ellátási hiányok kiegyensúlyozása volt.

A rendszerváltás magyarországi szociálpolitikája tehát a szociális válságkezelés technikáinak kimunkálásával és működtetésével, a szélsőséges szegénységet enyhítő ellátások megszervezésével, továbbá innovatív ellátások bevezetésével kezdődött. A válságkezelés eszközei a tartósan fönnmaradt szükségletek és ellátási hiányok miatt az eltelt negyedszázad alatt folyamatosan működtek, azonban az ellátórendszer modernizációs pályára állítása, áttekinthető rendszerbe szervezése, működőképességének biztosítása a magyar szociálpolitika újjászületésének első éveiben megtörtént.

A törvény

Alkotmányunk az állampolgári alapjogok között nevezi meg a szociális ellátásokhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférést, ezért a korábbi időktől eltérő módon már nem alacsony szintű jogszabályokban, hanem törvényben kell róluk rendelkezni. Ezért született meg az 1993. évi III. törvény a szociális ellátásokról és a szociális igazgatásról. Gyakorlatilag ezzel a jogalkotói lépéssel teremtődött meg a rendszerváltó és rendszeralkotó új magyar szociálpolitika. A szociális törvénynek és kapcsolódó rendeletei kidolgozásának szakpolitikai vezetését és koordinációját ugyancsak a válságkezelő programok kormánybiztosa látta el.

A szabályozás megalapozta a többszektorú – állami, piaci és civil – magyar szociálpolitika eszközrendszerét és szervezetét. A törvény a szubszidiaritás,[5] a munka- és felelősségmegosztás elvét alkalmazva, a polgárok jólétéért és szociális biztonságáért érzett elsődleges állami felelősség vállalása mellett pontosan kijelölte az ellátási szinteket, feladatokat és kötelezettségeket, egységes rendbe szervezte az ellátásokat, bevezette a garantált ellátási minimumok rendszerét,

5 – A szubszidiaritás elve ugyan már Aquinói Szent Tamás államelméleti munkáiban is fölsejlik, de kidolgozott társadalom- és államszervező elvként elsőként a XI. Piusz pápa által 1931-ben kiadott *Quadragesimo anno* kezdetű enciklikában jelenik meg.

valamint teljesen új jogintézményként bevezette és biztosította a szociális jogorvoslat intézményesülését.

A szabályozás gyakorlati jelentőségét fokozta, hogy megalkotta, és szektorsemleges, normatív finanszírozási rendszer kialakításával biztonságossá és kiszámíthatóvá tette a magyar szociális szolgáltatórendszer működését. Ezzel a szabályozással valójában megindult egy olyan szociális törvénykezési folyamat, amellyel Magyarország a szolidaritásalapú szociális piacgazdaság megteremtésének irányába tett jelentős erőfeszítéseket.[6]

…és a valóság

Nyilván nem csupán és még csak nem is elsődlegesen a szociális rendszerek működőképességétől várható a szegénység elleni küzdelem eredményessége. Erre evidenciaként szolgálhatnak más közszolgáltató rendszerek, mint az oktatás és az egészségügy, vagy éppenséggel a gazdaságfejlesztési programok. Az ezekhez való hozzáférés lehetősége és ezek optimális működése alapvető a szocializációban és a munkavégző képesség megalapozásában. Ezek eszközrendszereivel segíthetjük elő a szegénység, a társadalmilag rossz helyzetek újratermelődési spiráljainak megtörését. Ezért vezettük be *a hároméves kortól kötelező* óvodáztatást, amellyel a szocializációs hátrányok és lemaradások kártételeit lehet ellensúlyozni, s elkerülni azt a helyzetet, hogy a mélyszegénységből érkező gyermekek sorsa már az általános iskola első osztályaiban eldőljön, tovább fokozva a túl korán érkező veszteségeket. Ezzel és az óvodai hálózat dinamikus fejlesztésével kísért programmal egyedül állunk Európában. A leghátrányosabb térségekben az úgynevezett Biztos Kezdet Gyerekházak segítenek ugyanennek a problémának a megoldásában azzal, hogy már a járni éppen csak megtanult kisgyerekek a szülőkkel együtt részesülhetnek felzárkózást segítő, korai szocializációs támogatásban.

A későbbiekben az úgynevezett második esély iskolák vagy a „Lépj egyet előre!”[7] típusú, az iskolások tízezreit bevonni képes mentorprogramok, valamint a szintén unikális tanodák[8] segíthetik az előrelépést vagy a későbbi elhelyezkedést a munkaerőpiacon. Az egyetemre vagy főiskolára bejutott cigány fiatalok felsőoktatási eredményességét segítik a világon ugyancsak egyedülálló roma szakkollégiumok, melyeket elsősorban a római és a görögkatolikusok, a reformátusok és az evangélikusok tartanak fönn és működtetnek.

Szociális segélyezési és szolgáltatási rendszerünk körül évtizedek óta folyik a vita, különösen arról, hogy a támogatások célba találnak-e, és megfelelő-e a hatékonyságuk. Mivel hajlamosak vagyunk alábecsülni saját eredményeinket, forduljunk csak az európai mérési, vizsgálati

6 – A szociális törvénykezés rendszerváltó folyamata már az önkormányzati törvénnyel (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról) elkezdődött, amely kijelölte a különböző szintű önkormányzatok kötelező szociális feladatait.

7 – Ilyen például az „Út a szakmához”, az „Út a középiskolába” vagy az „Út a felsőoktatásba” program.

8 – Jelenleg közel háromszáz tanoda működik az országban.

eszközökhöz és adattárhoz. Az Eurostat – rendre számításba véve a szociális támogatási rendszerek szegénységcsökkentő hatékonyságát – az adatok alapján azt látja, hogy Magyarországot ebben a tekintetben (bár csak minimálisan) a skandinávok, Ausztria és az Egyesült Királyság védelmi rendszere előzi meg. Ezekben az országokban 12%-nál is magasabb a hatékonyság mértéke. A mi rendszerünk közvetlenül utánuk következik azzal, hogy a nemzeti szintű segítő beavatkozás nálunk változó módon ugyan, de viszonylag magas intenzitással, legalább 7–11%-kal csökkenti a szegénység kockázatát (Eurostat, 2018: 38, 2.9. ábra). A szociális transzferek a gyermekek szegénységének csökkentésében játsszák a legnagyobb szerepet, ami azt jelenti, hogy ezek nélkül közel két és félszer több (!) gyermeket érintene a jövedelmi szegénység.

Tehát elmondhatjuk, hogy a rendszerváltás utáni szociálpolitikánk – bár a rugalmasság, a hatékonyság és a hálózatszerűség, valamint a szakmai és módszertani terület, az ellátórendszer infrastruktúrája továbbra is sok fejlesztést igényel – az Európai Unió átlagánál fejlettebb és sikeresebb.

A hazai közbeszéd és a végletesen átpolitizált, politikai és szellemi szekértáborok szerinti értelmezési csoportokra oszló, magukat egyedül mértékadónak tekintő körök másként és másként látják s láttatják a valóságot. A tények azonban mégiscsak tények, s az ellenőrzött és az unió szakmai szervezetei által validált, szakmailag igazolt idősoros adatsorok azt mutatják, hogy a nemzeti kormányok működési ideje alatt az emberek szociális és életviszonyai rendre javuló tendenciát mutatnak, szemben a magukat szociálisan – legalábbis szavakban – érzékenyebbnek és szakmailag fölvértezettebbnek tartó „másik oldal” nyilvánvaló sikertelenségével.

Trendek és fordulók

Nincs más hátra, nézzük, hogyan is állunk! Mindenekelőtt azt érdemes világosan látnunk, hogy az unió létrehozott egy olyan egységes és nemzetenkénti összehasonlításra alkalmas munka- és vizsgálati módszert, amellyel egy-egy ország hiteles képet tud alkotni népességének társadalmi, szociális jellemzőiről. Már nem az úgynevezett létminimum-számítást használják, hanem korszerűbb megoldással, egységes módszertannal a szegénység és a társadalmi kirekesztődés kockázatainak négy dimenziójában mérik a lakosság szociális állapotát. Ezek a következők: a súlyos anyagi depriváció, a nagyon alacsony munkaintenzitás, a relatív jövedelmi szegénység, illetve a szegénység vagy a társadalmi kirekesztés kockázatának való kitettség változói, dimenziói. Ez utóbbi az első háromban való együttes vagy szelektív érintettséget vizsgálja.

Az évente ismétlődő vizsgálatok azt mutatják, hogy az utolsó tíz évben szabályos trendforduló következett be. 2012-ig az emberek élethelyzetére rávilágító szegénységi mutatókban romlás, 2013-tól viszont töretlen és folyamatos javulás következett be.

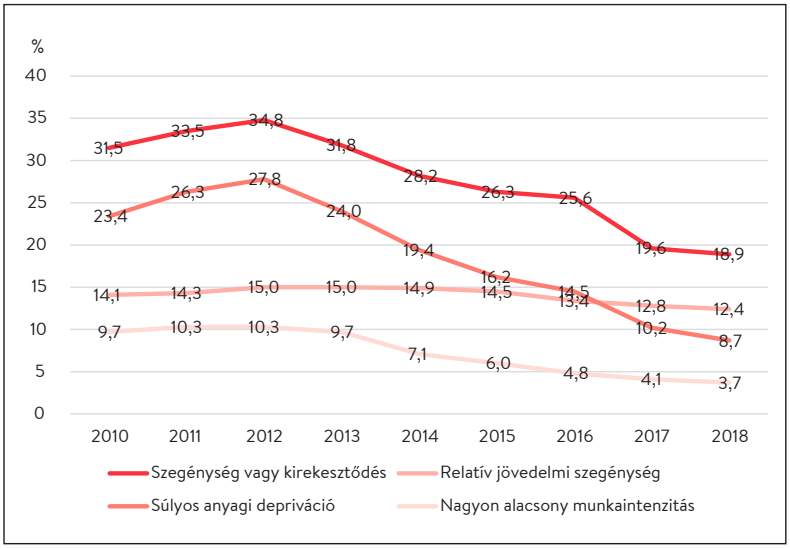

1. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A folyamatok tehát egy irányba mutatnak, ami összességében azt jelenti, hogy 2012 óta legalább másfél millió ember, tehát az érintetteknek mintegy a fele már kikerült az összetett mutatókkal mért szegénységből.

A kutatási eredmények további elemzése azt mutatja, hogy a nélkülözésben (súlyos anyagi deprivációban) érintettek száma és aránya is folyamatosan csökken. A 2012-es tetőzéskor mért 27,8%-os arányról 8,7%-ra való visszaesés a gyakorlatban azt jelenti, hogy harmadára csökkent az érintett lakosság létszáma. Pontosítva a részleteket azt látjuk, 2018-ban már mintegy négymillió (!) embernek van több rendelkezésre álló jövedelme váratlan kiadások viselésére, 1,3 millióval kevesebb embernek van fizetési hátraléka, és 650 ezerrel csökkent azoknak a száma, akik nem tudják megfelelően fűteni a lakásukat. 2018-ban az Európai Unióban az emberek 7,3%-a nem rendelkezett megfelelő fűtéssel. Ehhez képest Magyarországon mindössze az emberek 6,1 százaléka élt olyan lakásban, amelyben nem volt megfelelő a fűtés. Ezt az adatot azért is érdemes hangsúlyozni, mert a megfelelő fűtés hiánya egyike azoknak a jellemzőknek, amelyek alapján a súlyos anyagi nélkülözésben érintetteket külön is meghatározzák a különböző nemzeti statisztikai hivatalok. Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez az egyik legkeservesebb tényezője a nélkülözésnek, ezért igen sok még a tennivaló ezen a téren (is).

A javuló viszonyok a gyermekes családok helyzetében is érdemi változásokat hoztak. 2012 óta a szegénység vagy *a társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek* mintegy fele kikerült e komplex mutatóval jelzett, különösen nehéz élethelyzetből.

2018-ban már egy új, korábban még nem tapasztalt jelenségre is fölfigyelhettünk, ugyanis először fordult elő – s erre a családszerkezeti és szegénységi viszonyok összefüggéseinek vizsgálata mutatott rá –, hogy az egyszülős háztartások (többnyire gyermekeiket egyedül nevelő édesanyák) élethelyzetében is szinte radikálisnak mondható változásnak lehetünk tanúi. Az ő esetükben egyetlen év alatt, tehát 2017-hez képest 8,2%-kal csökkent az érintettség.

Vessünk egy pillantást a legrosszabb helyzetben lévőkre, azokra, akiket mélyszegénységben élőknek neveznek a vizsgálatok. Ők azok, akik egyszerre mind a három mutatóval érintettek, tehát alacsony munkaintenzitású háztartásban élnek (munkaszegénység), anyagilag súlyosan depriváltak (nélkülözők), és relatív jövedelmi szegénységük is megállapítható. Számuk és arányuk az utóbbi nyolc évben kevesebb mint a negyedére (!) csökkent.

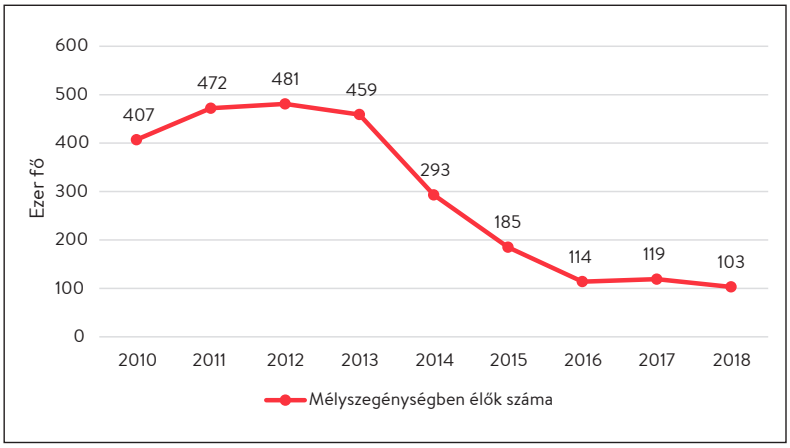

2. ábra: A mélyszegénységben élők száma

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

Ha ehhez az adatsorhoz hozzátesszük az egyenlőtlenségi viszonyainkat megvilágító mutatót, világosan kiderül, hogy a lakosság szociális viszonyainak javulását, bevételi forrásainak dinamikus növekedését a legszegényebbek helyzetének az átlagot meghaladó javulása kíséri.

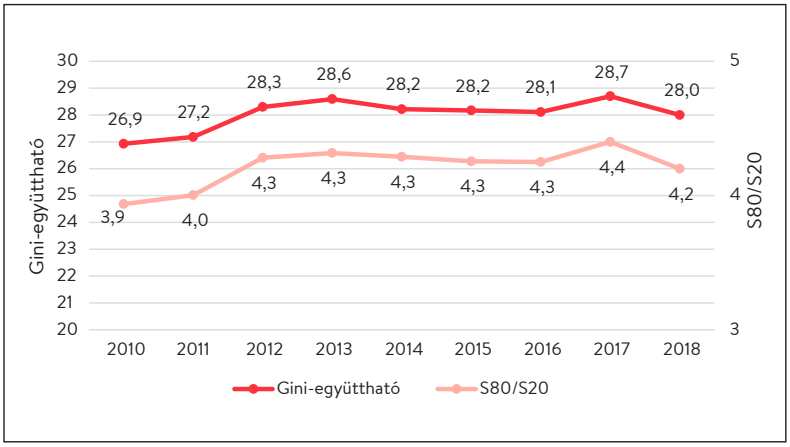

3. ábra: Az egyenlőtlenségek alakulása (Gini-együttható – S80/S20)

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

Az egyszerűség kedvéért nézzük meg az S80/S20 mutatót, amely azt jelzi, hogy mekkora a különbség a lakosság felső ötödének (kb. kétmillió ember) és alsó ötödének (kb. kétmillió ember) átlagos jövedelme között. Látható, hogy 2018-ban 4,2-szeres a különbség. Ez azt is mutatja, hogy a közhiedelemmel ellentétben Magyarország nem tartozik a legrosszabb helyzetű EU-államok közé, pozíciója jobb az uniós átlagnál.[9]

Ne csodálkozz, figyelj!

Rám is jó hatással lévő hajdani ferences tanárom[10] mondta egyszer függvénymagyarázás közben ezt a fontos mondatot. Nos, mi is figyeljünk, mi is vezethetett a szegénység elleni küzdelem ilyen látványosnak tűnő eredményességéhez.

A magyarázat egyszerű: folyamatosan növekszik a foglalkoztatás, és ezzel párhuzamosan folyamatosan csökken a munkanélküliség. Ez azért fontos, mert az emberek egyre többen és egyre nagyobb arányban fedezik munkajövedelmekből a megélhetésüket.

9 – Az unió összességében az átlag kb. ötszörös.

10 – Benei György matematika–fizika szakos tanárunk, akit rettegve-szeretve tiszteltünk.

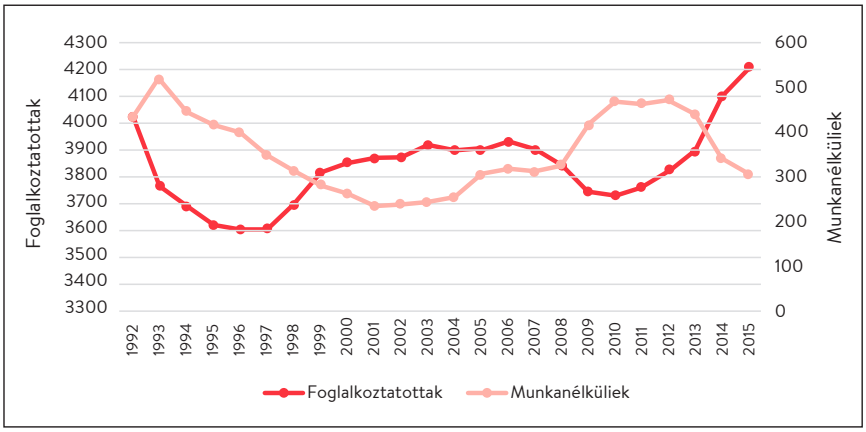

4. ábra: A foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma (ezer fő)

Forrás: KSH STADAT 2016

Ugye tudjuk – a létszámadatokat százalékos arányra átváltva, s a grafikont továbbgondolva –, hogy a 2010. évi mintegy 11%-os munkanélküliség 2020 elejére már 3,5%-osra mérséklődött, s a vele párthuzamosan növekvő foglalkoztatás már 4 millió 500 ezer főre (az 55%-os ráta 70%-osra) emelkedett? Ebből az következik, hogy az emberek valóban egyre nagyobb mértékben szerzik be a megélhetéshez rendelhető jövedelmüket a munkaerőpiacon.

Ha mindehhez figyelembe vesszük a cigány lakosság körében tapasztalható változásokat, akkor még jobban megérthetők a szegénységi folyamatok változásai.

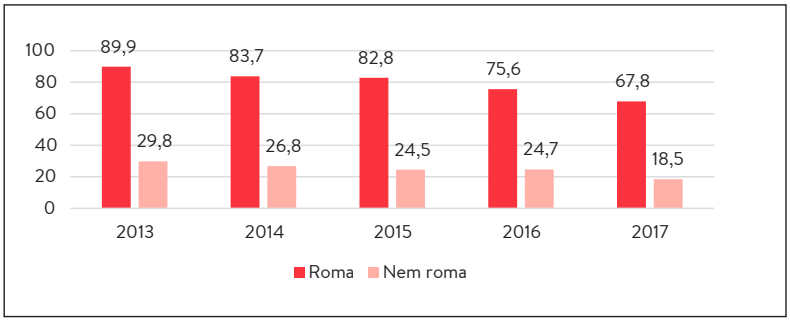

5. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának aránya a roma és nem roma népességben

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A romák helyzete a többségi lakossághoz képest még mindig háromszor kedvezőtlenebb állapotokra utal, de a javulás tendenciái egyértelműek és folyamatosak.

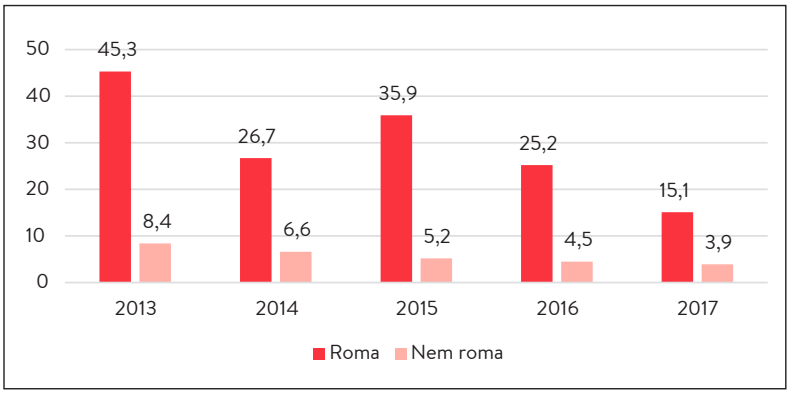

6. ábra: Az úgynevezett munkaszegénység arányai a roma és nem roma népességben

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A romák helyzetében bekövetkező változások legbeszédesebb és talán leglényegesebb jellemzője a munka világában, ezen belül is az elsődleges munkaerőpiacon való dinamikus megjelenés, amely magyarázatot ad a jövedelmi viszonyaikban ugyancsak bekövetkező folyamatos javulásra is. Az őket ért változások már egyfajta modernizációs fordulatot is jeleznek: a munkaerőpiacon való tartós megkapaszkodás és a férfiak mellett a roma nők ugrásszerűen történő, életmódváltást jelző tartós elhelyezkedése is erre a tendenciára utal.

Összességében különös figyelemre érdemes az a körülmény, hogyan alakult a munkajövedelmek és a társadalmi jövedelmek aránya a háztartások bevételében. Ez az utóbbi tíz esztendő jellemzőinek talán egyik legfontosabb társadalompolitikai fejleménye, s igazolni látszik a „segély helyett munkát" szemlélet eredményességét.

	2010	2018
A munkából származó jövedelmek aránya (%)	65,3	73,4
A társadalmi jövedelmek aránya (%)	32,5	24,7

1. táblázat: A munkából származó és a társadalmi jövedelmek aránya

Forrás: KSH, EU-SILC-felvétel

A mintegy 700 ezerrel több, munkából élő és adófizető ember társadalombiztosítási és adóbefizetései nemcsak a költségvetés egyenlegének jelentős javulásához járultak hozzá, hanem a háztartások fogyasztási lehetőségeit is nagymértékben kiterjesztették. Ennek köszönhető, hogy a lakossági fogyasztás tízéves távlatban közel 50%-os növekedést képes produkálni. Részben ez lehet a magyarázata az elégedettségi index pozitív irányba való elmozdulásának is (KSH, 2019).

Szegények persze mindig lesznek közöttünk, s a töretlenül enyhülő szegénység viszonyaival távolról sem lehetünk elégedettek, hiszen még mindig elfogadhatatlanul sokan élnek reménytelenül kilátástalan helyzetben. Ráadásul létezik Magyarországon mintegy háromszáz olyan kistelepülés, ahol a pozitív változások szele nemigen érzékelhető. Erre adott válaszként indult el egy újabb, felzárkózást segítő kormányzati program, amely célzottan ezeknek a településeknek és a bennük élőknek a fölzárkózását segíti és szervezi a Magyar Máltai Szeretetszolgálat által már kimunkált és beváltnak ígérkező Jelenlét programra alapozva.

Gondoljunk végül újra Árpád-házi Szent Erzsébetünkre, aki a szegények támogatásában saját magára nézve nem ismert kíméletet. Folytatta a munkát, amíg csak tartott benne a lélek: szívvel, tettel, leleményességgel.

IRODALOMJEGYZÉK

- Cserti Csapó Tibor: A Romaintegráció Évtizede eredményeinek módszertani vizsgálata, számszerűsített eredményei az oktatás és foglalkoztatás területén Közép-Kelet-Európában, in Márfi Attila (szerk.): *Cigánysors – A cigányság történeti múltja és jelene III.,* Pécs, Erdős Kamill Cigánymúzeum – Cigány Kulturális és Közművelődési Egyesület, 2017, 140–161.
- Eurostat: *Living conditions in Europe, 2018 edition,* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2018. *https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/9079352/KS-DZ-18-001-EN-N.pdf/884f6fec-2450-430a-b68d-f12c3012f4d0* (Letöltve: 2020.01.29.)
- Kollár Krisztina – Schwartz Antónia: Szegénység – jövedelemegyenlőtlenség, *Szociálpolitikai Szemle,* V. évfolyam, 2019/1., 59–80.
- KSH: *A háztartások életszínvonala, 2018,* Budapest, 2019. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.29.)
- KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH MEF adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/15_64_abra_18.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH MNTFS indikátor rendszer 2017. https://www.teir.hu/szoc_agazat/help/TeIR_Szoc%C3%81IR NTFS_utmutato.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- KSH: *Munkaerőpiaci helyzetkép, 2014–2018,* Budapest, 2018.
- Pénzes János – Tátrai Patrik – Pásztor István Zoltán: A roma népesség területi megoszlásának változása Magyarországon az elmúlt évtizedekben, *Területi Statisztika,* LVIII. évfolyam, 2018/1., 3–26.
- Polónyi István: *Emberi erőforrásaink 21. százada,* Budapest, Gondolat Kiadó, 2016.
- Scharle Ágota: Mennyit nőtt a foglalkoztatás 2008 óta Magyarországon?, in Kolosi Tamás – Tóth István György (szerk.): *Társadalmi Riport, 2016,* Budapest, TÁRKI, 2016, 54–72.
- Spéder Zsolt: *A szegénység változó arcai,* Tények és értelmezések, Budapest, ARTT – Századvég Kiadó, 2002.
- *Társadalmi folyamatok a magyar Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia időszakának első felében, 2009–2017,* Budapest, TÁRKI, 2018.

ÁBRAJEGYZÉK

- 1. kép: Árpád-házi Szent Erzsébet botja az őrzési helyén. A háttérben az eredetiséget igazoló 18. századi okirat. Saját fotó
- 1. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának kitettek aránya. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- 2. ábra: A mélyszegénységben élők száma. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- 3. ábra: Az egyenlőtlenségek alakulása. Gini-együttható – S80/S20. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- 4. ábra: A foglalkoztatottak és a munkanélküliek száma (ezer fő). KSH MEF adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/15_64_abra_18.pdf (Letöltve: 2020.01.26.)
- 5. ábra: A szegénység vagy társadalmi kirekesztődés kockázatának aránya a roma és nem roma népességben. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- 6. ábra: Az úgynevezett munkaszegénység arányai a roma és nem roma népességben. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)
- 1. táblázat: A munkából származó és a társadalmi jövedelmek aránya. KSH EU SILC adatbázis, 2018. https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/hazteletszinv/2018/index.html (Letöltve: 2020.01.26.)

THE POOR YOU WILL ALWAYS HAVE WITH YOU

Abstract

The study reminds us the Saint Elizabeth of Hungary, who, as the most well-known Hungarian woman, had an extraordinary and longlasting impact on the fight against poverty throughout the world.

He looks back at the practices and achievements of the renewed Hungarian social policy after the change of the communist regime, as well as the Office of Social Crisis Management, which professionally prepared the changes for social innovations and social legislation.

It gives an overview of the trends and processes related to poverty in Hungary and provides a detailed analysis of them, which shows that since 2012, inequality and poverty have been decreasing in Hungary with unbroken dynamics.

Keywords: Saint Elizabeth of Hungary, poverty, inequality, social exclusion, Social Crisis Management Program Office, social innovation, social legislation

Lakner Zoltán Lehel

PhD, a Szociálpolitikai Tükör főszerkesztője, egyetemi adjunktus, a szociális törvényt előkészítő munkacsoport vezetője, kormánybiztos, szociális és családpolitikáért felelős helyettes államtitkár.